

FELELET
A SZÁMŰZÖTT RÁKÓCZI
DOLGÁBAN

ÍRTA
SZEKFŰ GYULA

BUDAPEST

KÜLÖNLENYOMAT AZ AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐBŐL.

Egy napilap kezdte, a többi folytatta; s ma már szinte az egész magyar sajtó egyértelemmel azon fáradozik, hogy *A száműzött Rákóczi* ez. munkámat hazaáruló, „Rákóczi-gyalázó“ könyvként tüntesse fel s bélyegezze meg egész Magyarország nagy nyilvánossága előtt. Nem vizsgálom e fáradozás indítókait. Egyéni véleményemet s érzelmeimet elnyomva, csupán arra szorítkozom, hogy a tények egyszerű közlésével megvilágítsam: *birnak-e valódi alappal a sajtónak könyvem ellen intézett támadásai?* Remélem, hogy — ha könyvemet már nem is, e rövid Feleletet talán el fogják olvasni lelkiismeretes támadóim.

I.

Lássuk először a legkézzelfoghatóbb vádat. Ellenfeleim fogalmazásában e vád így hangzik: „Rákóczi Párisban voltaképen pinkapénzből élt, mert ugyan XIV. Lajos király bőséges kegyelemkenyeret utalt ki a koldusbotra jutott szánalmas szegény fejedelemnek, azért Rákóczi igazi biztos jövedelme az a 40,000 frank volt, a mit a Hôtel de Transsylvanie kártyabarlangja hozott neki, melyet ő e pénz szennyes eredetének tudatában vett föl és költött el“.

Ezzel szemben megállapítom a következőket:

Munkámban (29. s köv. 11.) előadom, hogy Rákóczi vagyoni helyzete mind rosszabbra fordult. XIV. Lajos ugyan királyilag akart róla gondoskodni, lakását fényesen bebútoroztatta, eleinte évi 24.000 tallér pensiót adott neki, majd felemelte ezt még 10.000 tallérral. Utalványt is adott neki a párisi városháza jövedelmeire „mint forrásunk mondja, 200.000 tallér erejéig“. Ez így volt XIV. Lajos életében, bár ekkor is inkább csak papíron. Részletesen jellemzőm a XIV. Lajos utolsó éveiben bekövetkezett, többé nem palástolható összeomlását a francia királyi pénzügyeknek. A királyi család tagjai képtelenül szórták a pénzt, az udvar körül élők óriási pensiókat húztak, úgy hogy az állam-

pénztár mind kevésbé tudott kötelezettségeinek eleget tenni. Az egyik hercegnőnek udvarhölgyei a regenstől — mikor már teljes volt a pénzügyi kimerülés — 31.000 livres pensiot húztak. Az ilyenekre pedig mindig volt pénz, egyébre nem. Rákóczi a király életének utolsó éveiben már oly rendetlenül kapta pensióját, hogy háznépét alig tudta eltartani.

Itt előadom, milyen nagy háznépet tartott és közérthetően megmagyarázom, hogy ezek tartása az akkori viszonyok szerint úri kötelessége volt. Tehát nem redukálhatta háztartását, mikor pénzforrásai apadóban voltak, mint a hogy megtehették és meg is tették ezt francia ismerősei (erre példákat hozok fel). „Rákóczi nem tehetett így, hacsak éhhalálnak nem akarta kitenni honfitársait az idegenben.“

Ez volt könyvemben a bevezetés annak előadásához, hogy Rákóczi valamely francia nemese tanácsára párisi házát — melyben ő nem, csak emberei laktak — kártyázás és nyilvános szerencsejáték számára rendeztette be, s az volt a híre, hogy ebből évi 40.000 livres jövedelme volt. A *Hotel de Transsylvanie-ra* vonatkozó adatok felsorolása után megjegyzem, hogy a vagyoni romlásból így származtak házi kellemetlenségek, melyek már a fejedelem erkölcsi lényére is nyomasztó hatással voltak“.

Ez az egész előadás tehát csak annak magyarázatául szolgált, mennyire óhajtott Rákóczi e nyomasztó légkörből szabadulni. Szóval csak bevezetés volt a magánybavonulás rajzához. „A grosboisi házvétellel megtalálta az utat, melyen a párisi gondoktól, az udvar léha multságaitól megszabadulhat.“ S ezután, grosboisi tartózkodását tárgyalva, a lehető legnagyobb tisztelettel rajzolom lelkének Istenhez fordulását.

Nyugodtan kérdem: *kicsoda gyalázza itten Rákóczit?* Az én előadásom szolgál-e szégyenére, vagy támadóimé? Én bánom-e Rákóczit, mikor a tények egyszerű előadásánál lelki indítókot keresek és ilyenek gyanánt csak nemes, minden tisztességes embertől csak méltányolható momentumokat találok? Vagy pedig ők, mikor mosdatlan glosszákkal *torzítják el becsületes előadásomat?*

Másik oldala a kérdésnek: *igaz-e az, a mi a Hótel de Transsylvanieról elmondtam?* Az adatokat könyvem 21. jegyzetében foglaltam össze. A dolgot nem én fedeztem fel. Egy francia ember, a ki bizonyára nem volt „Rákóczi-gyalázó“, megírta az említett ház történetét. Egyszerű antiquarius tudós, a ki minden animositástól menten párisi levéltári aktákból világitotta meg Rákóczinak, mint a ház akkori bérlőjének szerepét a kártyázás dolgában. *Márki Sándor Rákóczi-életrajzában el is fogadta a tény, hogy ott kártyabarlang volt, de szerinte Rákóczi nem tudott róla, hanem diplomatai ágense visszaélt bizalmával.* Én Márki

felfogását a kútfők tanulmányozása nyomán nem *oszthattam*. Az ágens nem adhatott be ura tudta nélkül három éven át az ő nevében olyan miniszterekhez kérvényeket, a kikkel Rákóczi naponkint találkozhatott. „És Mikesék, Király Ádám és más hű emberei három éven át titkolták volna előtte, mi történik házában, a hol ők laktak?“ Ezek és egyéb felhozott adataim a történeti kritika előtt kétségtelenül igazolják előadásom helyességét, de egyúttal megtiltották, hogy behunyjam szememet a tény előtt. Előadtam tehát és magyarázatomban józan észszel és tisztességgel senki sem kereshet gyalázkodást, vagy kisebbitési szándékot.

II.

Támadóim másik vádja, hogy Rákóczit neveltségessé teszem, mikor 38 éves korában öreg embernek rajzolom, a kit udvarlása tárgyai kinevetnek. Ez az állítás, mely első ízben még rövid és aránylag olvasható formában bukkant fel valamelyik napilapban, a támadások további folyamán Rákóczit illető olyan czéda és qualaficálhatatlan kifejezések rút tömegévé alakult át, hogy az embernek nem is kegyeletérzékét, de szemérmét sérti. Még ha valóban ilyeneket is találtak volna könyvemben, maga a kegyelet kívánná, hogy ne adják tovább és ne kürtöljék ki országgá-világgá a leplezni való szemérmetlenséget.

E tárggyal röviden végzek. A Rákóczi érzékiségét illető adatok legnagyobb részét regisztrálta már előttem Márki Sándor (1. nálam 18. jegyzet). Mivel én Rákóczi lelki életét tettem kutatásom tárgyává, nem állottam meg Márki felfogásánál, mely az egészét „enyelgésnek“ minősítette. Sem Rákóczi helyzete a francia udvarban, sem a regens tiszteletreméltó öreganyjának, Liselotte-nak és a fiatal Conti hercegnőnek eltérő nézetnyilvánulásai, nem lettek volna világosan láthatók, ha szemébe nem nézek e kérdésnek. Tettem pedig ezt a legnagyobb erkölcsi komolysággal. Íme, bevezetőszavaim: „Önvallomásaiban Szent-Ágostontól tanult őszinteséggel nyilatkozik életfolyása ezen oldaláról“ (25. 1.). A ki csak életében egyszer is állott a hyppói püspök írásainak mélységei felett, már e bevezetésből is tudni fogja, hogy az ön lelkemtől minden profanálási szándék távol állott. A mit elmondok, azt Rákóczi maga mondta el Confessiójában, de támadóim úgy tálalják fel olvasóik előtt, mintha én fogtam volna rá. Mindezt a tárgy komoly felfogásához illő magyarázattal kísértem. Megemlítettem „saját hibáján kívül szétdőlt családi életét“, megemlítettem, hogy az emberek érzékenysége akkor más volt, megírtam, hogy senki sem akadt fenn azon, hogy a száműzöttek, a kiknek úgyis elég keserűségük van, élvezik az életből azt a kevés örömet, a mit mostoha sorsuk nem tudott tőlük elvonni. Rákóczira *akkor* senki sem vetett követ;

s nyugodt lélekkel állíthatom, hogy az én előadásom olvasása után tiszta szándékú, művelt ember épp oly kevésbé vehet követ reá, — de reám sem.

Egy hibát mégis elkövettem itt. Nem számítottam arra, hogy művem lelkileg durva emberek kezébe is kerülhet. Nem jutott eszembe, hogy napilapjaink tárczarovatától megméltelyezett közönség is olvashatja; azt hittem, áll még az olvasóra: castis omnia casta. Bevallom, tévedtem. Ha ezt előre tudom, nyolcz-tíz sorban külön kikérem magamnak czélzataim félremagyarázását. Ezt nem tettem, ebben hibás vagyok.

Be hogy Rákóczit ki gyalázta, én-e vagy támadóim, ezt nyugodtan hízom a közönség jobb része ítéletére.

Még egyet! A támadók folyton hangoztatják, hogy Rákóczit 38 éves korában megteszem nevetséges vén embernek. Idézik tőlem: „utolsó lobbanások a kialvás előtt. Történetünk egy öreg ember története“. Könyvem 27. lapján ez így olvasható: „Utolsó lobbanások a kialvás előtt. A nagy politikai változásnál, a gyermekkirály trónraléptekor Rákóczi már alig várt élvezetet az élettől, világi örömök hajszolásával nem töltötte többé idejét. 1715-ben, amikortól kezdve útján elkísérjük, már öreg ember volt. Történetünk is egy öreg ember története.“ Azaz: 1. támadóim két, kiszakgatott részből hamis idézetet adtak, 2. ezen manipulatio által meghamisították szavam értelmét. Nálam a lelki fejlődésről van szó, a grosboisi élet egyik előző fejezéséről.

Hol itt a tiszteletlenség? És hol itt a gyalázat?

III.

Ők ezt írják: a „Vigouroux nevű kalandor okmánytára“ az én művem főforrása. Vigouroux-ról fejemre olvassák az én idézeteimet: Mikes azt mondta róla, hogy ha húszat szól, tizenkilenc szava hazugság. Másvalaki szerint (szintén én idéztem) a „legnagyobb széltolók és hazugok közül való“. Rosszhiszeműnek neveznek, hogy az „ ezen ember által gyártott iratok hiteles forrásokul ismerem el“.

Legyen szabad ehhez megjegyeznem, Vigouroux kalandor voltát én mutattam ki Thaly felfogásával ellentétben (1. 374.1.). Thaly a himpellér Vigouroux-t „eszes, ügyes, fáradhatatlan francziának“ tartotta, a ki (ezek Thaly szavai) „derék viseletével a róla ugyancsak hibásan és elfogultan Ítélt Mikes Kelemen rossz véleményét teljesen megczáfolta.“ Thaly szerint a Vigouroux-iratok legnagyobb része, az Ilosvay-levelezés, „egy mosolygó idyll a rodostói bús életből“. Veszik észre támadóim, hogy mikor ők Vigouroux-t becsmérlik, tulajdonképen nekem adnak igazat. Thalyval szemben? Nem tartom ugyan hízelgőnek magamra

nézve, hogy e ponton találkozom velök, de ezek után talán lesznek szivesek fordítani egyet a köpenyegen, nehogy Thalyra kelljen érteniök mindazt, mit a szerencsétlen Vigouroux alkalmából én nekem szántak. Bebizonyítottam, művemben, hogy Mikesnek volt igaza, nem pedig Thalynak és hogy Vigouroux hűtlen szolgálata sok keserű megpróbáltatást hozott Rákóczira. Ez eddig nem gyalázkodás tőlem.

De szerintük nem lett volna szabad az aktákat használnom. Ehhez azt jegyzem meg, hogy 1. Thaly igen sokra (szerintem túlságos sokra) becsülte ez iratokat, 2. a 158. jegyzetben összeírtam, minő darabokból áll ez a gyűjtemény. Ha ezt a jegyzetet megnézik, láthatják, hogy a gyűjteményben Vigouroux-tól *egyetlenegy* levél van, a többi mind hozzá írt levél vagy neki adott instructio, a melyek hitelességére Vigouroux jellemének semmiféle befolyása sincs. Azt, hogy Vigouroux „gyártotta“ volna az iratokat, komoly ember nem állíthatja, s végtére Thaly Kálmán is, de én is felismertem volna hamis voltukat. Általában, a mit a támadók hamis aktákról, koholt „okmányokról“ stb. beszélnek, az egyszerűen a karzati közönségnek szánt együgyű kiszólás. Különbben is megírtam, az Előszóban, hogy minden kezemben járt akta megfordult már Thaly kezében is. A Vigouroux-akták pedig művemnek csupán két utolsó fejezetéhez szolgáltak adatokkal.

Hogy Rákóczi elhitte a kalandor fictiv báróságát, arról idézetemből bárki is meggyőződhetik. Nemessé pedig mint erdélyi fejedelem tette, a mi nem érinthette Vigouroux orosz vagy francia (költött) báróságát. Elhitte a báróságot különben Thaly Kálmán is, mégis ő adta ki a rodostói nemeslevél szövegét nyomtatásban. Ez furcsán hangzik ugyan, de így van.

Mindamellett: hol itt a Rákóczi-gyalázás?

IV.

A Velez-ügy. Raoul Chélard jónak látta az egyik lapban nyilatkozni. Nyilatkozata elején kissé homályosan szólt a „császári kémjelentésekről, melyek a francia külügyminiszteri levéltárban vannak, mint elfogott iratok“, s melyekből a „magyar császári Akadémia könyvet csináltatott“. Nem tudom mi van a francia külügyminiszteri levéltárban, de azt tudom, hogy Chélard úr szavának itt annyi súlya sincs, mint egy hópehelynek, mert könyvemnek színét sem látta. A homályos bevezetés és megbotránkozásának kifejezése után ugyanis szememre veti, hogy a Velez-ügyet elhallgatom és diadallal közli, hogy Saint-Simon már megírta, miként akarta a bécsi udvar Rákóczit meggyilkoltatni. Chélard úr útmutatása alapján a névtelen cikkíró bátorodik ez adatokról megemlékezni.

Hát kár volt neki Párisból kérni adatokat, mikor az egész Welez-ügyet Saint-Simon illető helye idézésével együtt megtalálhatta volna művem 80. jegyzetében. Sőt többet is, mint a mit Chélard úr tud, mert ön a rejtélyes Welez személyét is felismertem, a ki polgári nevén Vetési volt, Rákóczi egykori, a császárhoz állt diplomatája. Eltérés azonban köztem és Chélard úr közt, hogy én nem hiszem el Saint-Simon rémmeséjét, mert ismerem és idézem az ő hitelességét illető irodalmat, — Chélard úr pedig elhiszi, mert nem ismeri azt, azonkívül pedig, mint jó francia, a mai szomorú időkben, mikor csak egyetlenegy magyar napilap érdeklődik magyar-francia szövetség iránt, szívesen feltárlja a magyaroknak, hogy lám a gonosz császár meg akarta Rákóczit öletni. — A mit pedig ő a lengyelországi gyilkossági tervről Márki után mond, valóban nem tartozik rám, mivel a lengyelországi tartózkodás 1715 előtt volt, művem pedig 1715-ben kezdi az elbeszélést. Chélard úr azonban azt hiszi, hogy a lengyelországi dolog a Welez-ügy *után* történt!

Nem tudom, akarta-e Chélard Rákóczit gyalázni? Nem hinném. De akkor akaratlanul keveredett rossz társaságba.

V.

Szerintük elmondom Rákócziról, hogy zsványok és gyilkosok fejedelmének ajánlkozott.

A tényállás: egy magyarbarát olasz tudós, Malagola kiadta a velencei követek konstantinápolyi jelentéseit, melyekből kiderül, hogy Rákóczi egy időben egy, az Archipelagusban alapítandó fejedelemség tervével foglalkozott oly módon, hogy oda telepítést kérő kalózok volnának bocsátandók, a kik a törökök tengeri erejét nagyban növelnék. Ezen tényeket Márki hitelesnek fogadta el s könyvében részletesen elő is adta. Én pedig Márki adatait vettem át (1. 155. jegyzet) és kiegészítettem ezt azon angol kalandor jellemzésével, a ki Rákóczit szédelgéseivel e tervre vezette. E kalandor nevét is (Ploutman) én állapítottam meg.

Márki feldolgozása és az enyém közt azonban nagy különbség van. is. Ő is registrálja e Rákócziról valóban különösen hangzó adatokat; véleményét azonban nem mondja el a dologról. Én pedig kimutatom, hogy Rákóczi e terv felállításánál egy szédelő kalandor áldozata volt, s ebből, valamint az ő rodostói lelkiélete rajzából megérthető lesz, hogy ezen és egyéb (moldvai, livlandi, lotharingiai) futólagos tervekért őt semmiféle politikai vagy morális felelősség nem terheli. Ilyes jelenségek a rodostói szomorú viszonyoknak természetes folyamányai voltak. A Rodostóba gyűlt kalandorok-

nak a 278—281. II. részletes rajzokat adom, a melyből minden jóhiszemű ember láthatja, hogy ott Rákóczi jó szívével, elhagyatottságával és gyanútlanágával gonosz emberek rútul visszaéltek. Senki sem fogja meghatottság nélkül olvasni a 161. jegyzetben Rákóczinak Vigouroux-hoz írt sorait, hol olyan emberileg nyilatkozik meg az ő gyanútlan, rosszat fel sem tevő lelke a hitvány kalandorral szemben. Azzal a hitvány Vigouroux-val szemben, a kit Mikes elitéit, Thaly nagyrabecsült, s a kinek Rákóczihoz méltatlan jellemét én, Mikest igazolván, ugyanazon aktákból mutattam ki, melyekből Thaly őt *kitűnő* férfiúnak mondotta. De azért én gyalázom Rákóczit és én teszem őt kalandorok királyává.

A mi a kalóz fejedelemséget illeti, vájjon ki gyalázkodik itt? Malagola-e, Márki-e, avagy én, kinek egész könyvemben elő sem fordul a zsvány és gyilkos szó? Vagy talán támadóim volnának a Rákóczi-gyalázók?

VI.

A sajtócampagne még egy csomó váddal lépett fel könyvem ellen. Bocsnátot kérek olvasóimtól, hogy ilyen éretlen ellenvetésekkel is foglalkozom. De röviden teszem.

Felhozzák, hogy könyvem 10. lapja szerint Zrínyi Péter *nagybátyja* volt Rákóczinak. Felháborodnak, hogy még annyit se tudok . . . stb., meg így az Akadémia, úgy az Akadémia stb. Könyvem 171. lapján azonban ez olvasható: „A török béke Rákóczira nézve egyjelentésű volt *nagyatyja* Zrínyi Péter, véres végével“. Azaz: a 10. lapon írás- vagy sajtóhiba van. De azért az egész ország tele van elképesztő tudatlanságom hírével. Ellenben ugyanazok, kik e sajtóhiba ürügye alatt így rám vetik magukat, mily semmibe veszik Thalynek egy „elnézését“! Thaly a forrásabeli sexdecimet hatvannak nézte s megállapította, hogy „Rákóczinak Rodostóban *mintegy hatvan* bujdosó híve volt“. Ez eddig valóban „elnézés“. De folytatása is van: Thaly tényleg megnevez a tévesen úgy vélt hatvan közül ötvennyolcz bujdosót. A sexdecim azonban 16-ot jelentvén, az „elnézés“ korderejét megítélhetik támadóim s máskor talán következetesebbek lesznek önmagukhoz.

Hogy az angol trónkövetelő francia incognito-nevét lefordíthatom-e magyarra, mikor az latinra lefordítható, nem fogom támadóimtól kérdezni.

Hasonlóképen azt sem, hogy szabad-e a konstantinápolyi templomokat dómoknak nevezni, melyeknek minaretjeik vannak, bárhogy felháborodik is ezen a sajtó.

Azt mondják, hogy én a rodostói magyarokat gyülevész-

népnek tartom. Mily közönséges ráfogás! Nagyobb sympathiával nem lehet írni, mint a hogy én Mikesékről írok. A „gyülelévész“ szó a 132. lapon nem az én ítéletem az emigránsokról. Alberoni spanyol miniszter felfogása szerint gyülelévész nép ők és általában az emigránsok; Alberoni felfogása szerint, ki lelkiismeretlen játékkal taszította szerencsétlenségbe a jakobita emigránsokat, a francia összeesküvőket és Rákóczit is.

E „gyülelévész“ szóval kapcsolatban megvádoltak, hogy az emigráns táborno­kokat „muzkavezetőknek“ rajzoló­m, hogy Batu khán hordáihoz hasonlítom őket stb. A mit én Batu khán hadi­tervéről (77. l.) mondok, az a diárbekiri válnak, a tatár her­cegeknek és a khotini pasának a haditervére vonatkozik. Ez talán nem halálos vétek ! A továbbiakban előadom, hogy a khotini pasa seregében az oláh vajda és a tatár khán mellett ott volt Eszterházy Antal, volt kurucz tábornok is, a kinek csapatában egy kevés magyar mellett XII. Károly és Nagy Péter seregeiből elmaradt lengyelek, kozákok s egyéb földönfutók szolgáltak. Talán még ez sem gyalázkodás. — Valamint az sem, ha hiteles és közismert adatok alapján újból, mások után, előadom, hogyan tört be Beszterczénél a khotini pasa tatárjaival és Eszterházyval, hogyan rabolták ki Erdélyt, hogyan vonult ki a pasa és Eszterházy a fősereggel és az Erdélyben szerzett foglyokkal, hogyan mentek a tatárok tovább Nagybánya mellett a Tiszának, onnan Máramarosnak, míg végre a föld népe szét nem verte őket, miután már Károlyi Sándor kapitánya, Bagossi László háromezer magyar rabot szabadított meg kezeikből egy éjszakai támadásával.

A ki elolvassa ezt a részt, (86—88. 11.), s támadóim nézeteiéhez csatlakozik, legyen szíves egyúttal kimondani, hogy Bagossi László, mikor 3000 magyar rabot megszabadított a volt kurucz tábornok fegyverbarátjai kezéből, hazaárulást köve tett el. — Különben pedig én Eszterliázyt sem ítélem el, sőt előadom, hogy kénytelenségből volt a khotini pasa mellett. Rákócziról pedig többszörösen kiemelem, hogy nemcsak tatár, de még rendes török sereg élén se akart sóba Magyarországra jönni, pedig eleget unszolták rá a törökök.

De talán elég is lesz ennyi.

Konklúzióm: én nem gyaláztam Rákóczit. S tudtommal senki sem gyalázta. De mivel akadtak emberek, a kiknek Rákóczigyalázásra, faute de mieux, szükségük volt, elővették könyvemet s megtalálták a módját, hogy olyan meggyalázó passzusokat olvassanak fel belőle az ország színe előtt, melyek a könyvben nincsenek, s melyek csak az ő kegyeletre és tisztességre képtelen leikök silány szülöttei. Lelkők rajta! ítéletet róluk én nem mondok.

VII.

Egy szót még magamról.

Könyvem előszavában kijelenttem, hogy diplomáciai történetet és lélektani rajzot kívánok nyújtani. Ezt a két szempontot én vettem fel először. *Az én könyvem Rákóczija más, mint Thaly Kálmáné volt.* A ki itt, e tény hallatára, rögtön el akarna ítélni, kérem olvassa el előbb 1. Thaly munkáit, 2. Márki Rákóczi-életrajzát. Thaly műveiből láthatja, hogy igazam volt, mikor művem 113. jegyzetében Thaly írói (és nem gyűjtői, kiadói, hazafiúi, vagy agitatori) egyéniségéről synthetikus képet nyújtottam. Az csak tisztességemre szolgál, hogy *Pauler Gyula* és *Gyulai Pál* hagyományai követéséért meg akarnak kövezni azok, kik Thaly munkáit csak kívülről látták, de belül el nem olvasták. Márki életrajzából pedig megláthatják (ha elolvassák ; eddig csak öt szakemberről tudom, hogy elejétől végig elolvasta), hogy az újabb kutatás sok olyan adatot hozott napfényre, a mi nem illeszthető bele a Thalytól megrajzolt Rákóczi-képbe.

Thaly maga is érezhette ezt: *ezért nem használta fel a kezében levő Vigouroux- és D' Andrezel-aktákat*, ezért, az ő régi Rákóczi-rajza megmentésére, *volt kénytelen Mikes Kelemen alakját háttérbe állítani, sőt ócsárolni.* Márki pedig, bár regisztrálta az új adatokat, de mivel ragaszkodott a Thaly-féle képhez, az ő rajzából az olyan vonások, mint a kalózfedelemesség, a császárral való kibékülési szándék, első pillanatra is kirírnak. De domdom, *nem hallgatta el ezen adatokat ő sem.*

Az én munkám abból állott, hogy az új és régi anyagot szerves kapcsolatba hozzam. Erre szolgált a lélektani analysis és a diplomáciai milieu-rajz. Az elszigeteltségükben elidegenítően ható adatok e két szempont felhasználásával olyan magyarázatra utaltak, mely Rákóczi emlékének semmikép sem árthat. Hogy csak egy példát említsek, Rákóczinak a császárhoz való közlekedését és kibékülési ajánlatát *az ő György fiához való atyai szeretetéből magyarázom meg.* Nálam ő nem azon a piedestálon áll, melyre Thaly állította, hanem *azon az örök emberi magaslaton*, melyre az erős lélekkel végtelen szenvedéseket kiállott embereket, a földi csapások tisztító tüzén keresztülment jellemeiket állítja az utókor. Bizonyos vagyok benne, hogy pártszenvédélytől el nem vakult emberek, a kik sem nem kuruczok, sem nem labanczok többé, hanem érzik az egész magyarság történeti és faji összefüggését, a tölem rajzolt alakra tisztelettel, *szerető és meleg részvétellel fognak tekinteni.*

A míg ez a meggyőződés lassan, de biztosan keresztül-

töri a reám szórt hazugságok tömegét, megalégszem azzal az öntudattal, hogy legjobb szándékkal és legjobb tehetségeim felhasználásával alkottam egy könyvet, melyet az országot annyiszor tönkretett pártszenvédély egy pillanatra megégetésre tartott érdemesnek. Ez az öntudat azt mondja, *hogy munkám igazi hazafias munka volt.*¹

Csak most, e füzet nyomtatása közben kaptam kézhez az *Est* múlt szombati (március 28-iki) számát, melyben a legilletékesebb szaktudósok nyilatkoznak könyvemről. Jóhiszemű ember tudni fogja: nekik higgyen-e inkább, vagy a névtelen támadóknak, kiknek abszolút illetéktelensége e füzet folyamán is kiderült. E nyilatkozatok után felmentve érzem magam a Rákóczi-gyalázás ostoba vádja alól, s nem akadhat jóhiszemű műveit ember, ki az ellenem szórt rágalmaknak többé hitelt adjon. A mennyiben tudományos oldalról kapok illetékes bírálatokat, azokra vonatkozó esetleges megjegyzéseimnek a szakfolyóiratokban lesz igazi helyük.

¹ A hírlapi hajsza első rohamában nekiajándékoztak a munkapártnak, hogy én kompromittáljam a munkapártot. Kiderült, hogy semmi közünk egymáshoz. Most hozzá akarnak kötni Jászi Oszkárkéhez. A Pesti Napló (1914 márcz. 26.), különben a Jásziék szövetségese, meghatóan védi a „Kultusz nemzetfenntartó erejét” és ezt írja: „És Szekfü úr, a Vázsonyi, Pikler és Jászi eseteire való fölös hivatkozással, hiába mondja, hogy a ki az ő művét támadja, a gondolat-szabadságot támadja meg”. Ezt én nem mondtam, nem írtam, a mint-hogy életemben a nevezett három úr nevét most veszem tollamra először. Az én személyemnek Jásziék közé való skatulyázása nem felel meg a valóságnak. A „történeti materialista iskola” nem történettudományi iskola és azok, a kik elveit a magyar történetre alkalmazták, nemcsak hiábavaló és gyermekes képrombolást, de elavult, idejét múlt munkát végeznek. Ez az iskola történeti methodikai szempontból komolyan nem vehető jelenség s hiába keresnénk a külföldön történettudóst, a ki híve volna. Nem minden komikum nélkül való, hogy én, a ki könyvem középpontjává *lelki* analysist tettem, a történeti materialismus hívévé kiáltatom ki.

A legilletékesebb szaktudósok egész sora nyilatkozott Szekfű könyvéről.

Gróf Andrássy Gyula: Szekfű munkáját még nem olvastam. *De ismerem Szekfűt és tudományos céljait.* Az én véleményem az, hogy *a művet tudományosan kellene bírálni, nem pedig politikai hajszát indítani.* Úgy értesülök, hogy Szekfű könyvében különösen a Rákóczi párisi tartózkodására vonatkozó részt támadják. E részben meg kell gondolni, hogy Párisban olyan körülmények is forogtak fenn, melyek mai szemmel nézve nem gentlemanlike hatást tesznek, *de melyek magát a királyt, XIV. Lajost is hasonló viselkedésre bírták.* Ha Szekfű e körülményeket aránytalanul kiemelte, akkor nagyon hibáztatnom kellene.

Békefi Rémi: Szekfű műve Rákóczi egyéniségét több tekintetben nem ítéli meg helyesen, *de politikai pamfletnek éppen-séggel nem mondható.* A mű beható forrástanulmányokon alapszik, noha a forrásokat nem veszi mindig szigorú kritika alá. Jóhíszeműsége kétségtelen. Mivel a szerző forráskritikája hiányos, a műbe oly részletek is kerültek, melyek nem állják meg a helyüket. Mint fiatal ember, szerző még nem rendelkezik a lélektani elemzésnek oly biztosságával, a mely Rákóczi küzdelmes életű egyéniségének szabatos megrajzolásához szükséges. Ez a magyarázata annak, hogy a kép, melyet Rákócziról rajzol, merész, de szerencésnek nem mindig szerencés. S ez főleg azért sajnálatos, mert így szinte akarata ellenére beleütközik abba a kegyeletbe, mely Rákóczi egyéniségét körülveszi. De másrészről az is bizonyos, hogy *Szekfű sok tudással, a források nagyarányú feldolgozásával, az eddig ismeretlen adatok széleskörű érvényesítésével és odaadó buzgósággal írta meg művét, melynek megkésztésében nem vezette rosszakarató célzatosság.* A mű összértékének, előnyeinek és hibáinak mérlegelésénél ezt a tényt nem szabad szem elől tévesztenünk. Hiszen a mi hiba vagy tévedés e műben van, *az nem Rákóczi vagy a nemzeti ügy lekicsinylésére irányuló törekvésből,* hanem a fiatal történetíró túlhajtott önálló felfogásából származik.

Károlyi Árpád: „A száműzött Rákóczi“ ellen jól tudom, hogy kifogások emelkedtek s egyben-másban nem is alaptalanul. De e kifogások nem tarthatnak vissza engem azon nézetem kifejezésétől, *hogy e minél jobbat és értékesebbet évek óta nem produkált történetírásunk.* Módszeres kritikája, melylyel korszaka forrásait bonczolja és felhasználja, szigorú, de tárgyilagoss. Ezen a solid fundamentumon épül fel az előadásnak, a compositionának az a szabatos művészete, melylyel egyénekről, viszonyokról és eseményekről élethű és képzeletünkbe akaratalanul is benyomódó képet tud adni. Művének egyes fejezeteiből, pl. a Rákóczit a francia udvarban XIV. Lajos halála után körülfogó milieu plastikus leírásából, *egy-egy kis műremeket* alkot. Ezekhez járul az a mélyenjáró pszichológiai elemzés, a mely a száműzött fejedelmet a maga emberi valóságában állítja elénk; egyrészt meleg és fájó részvétet kelt a lelkiéletének vergődései közt hánykódó és egy kérelhetetlen új világrend ellen hiába küzdő hős iránt, másrészt a tört árbozca tövében összezúzott nagy hontalant emberileg is közelebb hozza.

Tagányi Károly: Rákóczit *sehol nem gyalázza, sőt még kegyeletsértőnek sem mondható,* ha csak a kegyeletet nem sérti, hogy emberi vonásokban mutatja be azt, a ki eddig bálványunk volt. A könyvet *politikai pamphletnek minősíteni teljességgel lehetetlen. A legalaposabb, legkomolyabb s a legjobban megírt történelmi művek közé tartozik,* melynek ha tévedései vannak, azok nem a megállapított tényekre, hanem legfeljebb ezeknek megítélésére vonatkozhatnak. Például a Rákóczi-emigrációról, mely az emigrációknak közös gyarlóságait szintén nem tudta elkerülni, igazabbnak tartom gróf Andrássy Gyula felfogását, midőn Rákóczi önkéntes számkivetésének, abban a korban a nemzetre nézve nagy erkölcsi értéket és hasznot tulajdonít.

A mi Szeffü művének jellegét illeti, arra nézve véleményem a következő. Szeffü könyve végén könyörtelenül rámutat arra is, hogy nemzetünk életében II. Rákóczi Ferencz emléke milyen rohamosan feledésbe merült. Olyannyira, hogy e kort csak a Thaly Kálmán óriási rajongása és erőfeszítése volt képes megint kiásni a múltból, sőt a mi korunknak is eleven valóságává varázsolni. De ezzel aztán oly messzire is eljutottunk a subjectiv felfogásban és érzelmekben, hogy az ellenhatásnak — az objectiv kritikának multhatatlanul el kellett következnie. Ezt a munkát, t. i. Rákóczi visszahelyezését önön korába és megítélését a maga korából, tulajdonképen már Márki Sándor kezdte el nagy munkájában és most Szeffü csak folytatta tovább, ha a kelletnél merészebben s olykor kíméletlenebből is, de mindig a lehetőségig objectiv s egyszersmind megértő kritikával, alap-

jában *ugyanabban a — hazafias szellemben*. Történetírásunk természetes fejlődése mindez, melytől II. Rákóczi Ferencz dicsőséges alakját, sem eszményeit nincs mitől féltünk.

Takáts Sándor: Szekfü munkáját *az újabban megjelent történeti művek egyik legkiválóbbjának tartom*. Nagy olvasottságú, mélyen gondolkodó, logikus főnek a munkája ez. *Nem politikai czélt szolgál, hanem csupán a történeti igazságot keresi. Ehhez pedig megvan a joga és szabadsága minden történetírónak. Csak a rosszakarat és az elvakultság foghatja a munkára, hogy Rákóczit gyalázza*. Szekfü nem a saját nézetét adja elő, hanem a jól megrostált kútfők alapján beszél. Semmit sem mond vaktában; még a forrásait is megrostálja. Vannak a könyvének olyan részei, a melyek *valóságos költői lelkesedéssel fejtegetik Rákóczi eszményi lelkének világát*. Soha és sehol nem hallgatja el a jót és a nemeset; de megírja a hibát és gyarlóságot is. S ez természetes; mert *a történetírás nem istenekkel, hanem emberekkel foglalkozik*. S az embernek gyarlóságai is vannak! S ha a történetíró csakugyan az igazat akarja írni, a gyarlóságokat sem hallgathatja el.

Neveléséges dolog e munka szerzőjére ráfogni, hogy császári érzelmű s hogy könyvének politikai tendenciája van. Hiszen ha a dolog úgy volna, akkor *németül adta volna ki a munkáját*; akkor nem gravitálna hazafelé s nem akarna itthon érvényesülni!

Nekem e minden izében kiváló munka ellen csak *egy kifogásom van*. A szerző olykor szarcastikus hangon ír. Azaz hogy erőt vesz rajta az ő egyéni tulajdonsága. Erről ő ugyan nem tehet; mert hiszen az ilyen sajátságot maga az illető nem szokta észrevenni, azonban ez a hang az olvasóra rossz hatással van, s nem ismervén a szerzőt, azt hiszi, hogy ezt a hangot könyvének a tárgya keltette benne. Pedig nem így van.